

Поради специфичното развитие на възрожденския процес в Кюстендил, новобългарското образование и борбата срещу гръцките владици се развиват синхронно. Основната заслуга за постиженията в културната и духовна сфера са свързани с имената на Авксентий Велешки, Аверкий Попстоянов, Архимандрит Дамаскин, Т. Пеев и останалите възрожденски учители. Чрез тях проникват и се разпространяват през 70-те години на XIX век в Кюстендил и идеите на Васил Левски за политическо освобождение.

1. **Паскалева, В.**, Кюстендил и Кюстендилско в църковно-националната борба през 60-те - 70-те години на XIX в., В: Кюстендил и Кюстендилско, С., 1973, с. 116 и сл.; **Никоф, П.**, Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения, С., 1971, с. 322; **Каранов, Ефр.**, Кюстендилското училище до Освобождението. В: Отчет на Кюстендилското държавно педагогическо и образцово училище, съставен през 1897 г., Кн., 1897, с.4 и сл.; 2. **Деболички, В.**, Църковно-националното движение в Кюстендил и Кюстендилската епархия през 50-те и 70-те години на XIX в. В: Известия на Исторически музей - Кюстендил, т. II, Кн., 1990, с. 57-72; **Деболички, В.**, Просветното дело в Кюстендил през Възраждането, В: Известия на Кюстендилския музей, т. III (под печат); 3. Както за повечето селища, така и за Кюстендил, най-много сведения в краеведските изследвания, както и във възрожденския печат съществуват за класните учители. Ето защо тяхната дейност е основен обект на проучване; 4. **Радкова, Р.**, Българското образование през XVIII и първата половина на XIX век. В: Изследвания по българска история, т. VI. Проблеми на Българското възраждане, С., 1981, с. 248; 5. **Ангелов, Г.**, Кюстендил, Кн., 1900, с. 38; 6. Към едрата буржоазия през 70-те г. на XIX в. в Кюстендил можем да отнесем едва 10-15 семейства на едри търговци, притежаващи състояние от 60 до 120 хиляди гроша. Други 20-30 семейства притежават състояние от 20 до 60 хиляди гроша. Това са гребни търговци, които освен с местна търговия се занимават и с някои занаяти. Най-многобройни са занаятчиите - 200-300 семейства. Тяхното състояние достига едва до 10 хиляди гроша. Пак там, с. 42; 7. **Кирил**, патриарх Български. Авксентий Велешки. Биографичен очерк, С., 1965, с. 4 и сл.; 8. **Димитров, Г.**, Княжество България - историческо, географическо и етнографско отношение, I, Пг, 1884, с. 417; 9. **Димитров, А.**, Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането, С., 1987, с. 145; 10. **Кирил**, патриарх Български, Цит. съч., с. 7; 11. **Иванов, Й.**, Северна Македония, Исторически проучвания, С., 1906, с. 367; 12. Хр. Крантов е роден в гр. Дупница, син е на граматика Иван Крантов. Подигаскал е на Калиста Лука в Самоковското училище, където през 1843 г. изучава ланкастерската метода. Учителства в Кюстендил (1844-1846) и прави първия опит за преобразуване на училището от Килийно в светско. Поради съпротивата на кюстендилското гражданство е принуден да напусне. През 1848 г. за кратко време е отново учител в Кюстендил; **Каранов, Ефр.**, Цит. съч., с. 8; 13. Н. Тонджаров е роден в Самоков. Учителства в Кюстендил няколко месеца в края на 1847 г. и от 1849 г. до средата на 1850 г. Загиба мъченически в Батак през 1876 г. Пак там, с. 8-9; 14. Пак там, с.10; 15. **Иванов, Й.**, Цит. съч., с. 329; 16. Пак там, с. 331; 17. Аверкий Попстоянов (1801-1881) е роден в с. Рила. Учи в Рилския манастир, Карловац, Серес и Мелник. Учителства във Видин (1835), Казанлък (1836) и Кюстендил като главен учител. Игумен (1858-78 г.) на манастира „Св. Йоаким Осоговски“, където в 1872 г. оглавява революционния комитет. Автор е на редица публикувани и непубликувани книжовни творби. Игумен на Жаблянския манастир (1879-1881); **Каранов, Ефр.**, Кюстендилските училища до Освобождението. В: **Ефрем Каранов**. Роден съм българин. Избрани съчинения и документи, С., 1991, с. 251-254; 18. **Радкова, Р.**, Неофит Рилски и новобългарската култура, С., 1983, с. 166; **Каранов, Ефр.**, Цит. съч., с. 253-254; 19. Даскал Дамаскин (Димитър Иванов Дончев) е роден в Копривица. Завършва гръцкото училище на о-в Халки. Учителства в Кюстендил (1858-1861). Наклеветен от гръцките владици Дионисий и Игнатий е принуден да избяга от града на 28 авг. 1861 г. След признаването на Българската екзархия е назначен за Велешки владица; ОИМ - Кюстендил, НСФ, В, инв. № 71, л. 1; 20. България, г. I, притурка № 6 от 5 окт. 1859; 21. **Димитров, А.**, Цит. съч., с. 91, с. 129-136; 22. България, г. I, бр. 28, 3 окт. 1859; 23. **Каранов, Ефр.**, Цит. съч., с. 263; 24. ИМ-Кюстендил. В, ОФ, инв. № 625. Спомени на Ангон Никоф Кърпачев, с. 5; 25. **Деболички, В.**, Църковно-националното движение..., с. 60-61; 26. ИМ-Кюстендил. В, НСФ, инв. № 53, с. 53; 27. България, г. II, бр. 62, 25 май 1860; 28. **Паскалева, В.**, Цит. съч., с. 114-115; 29. Виж **Иванов, Й.**, Цит. съч., с. 337; **Паскалева, В.**, Цит. съч., с. 119; **Христов, Хр.**, Българската община през Възраждането, С., 1973, с. 142; 30. България, г. II, бр. 80, 28 септ. 1860; 31. **Деболички, В.**, Цит. съч., с. 63; 32. Димитър Ангелов участва дейно в църковнонационалната борба и е избран за представител на Кюстендил в българския църковен събор в Цариград (1871); ИМ-Кюстендил, В, НСФ, инв. № 45; **Караманов, Вл.**, Видни кюстендилци в борбата за